

Szakleltár 1315/VI. a.

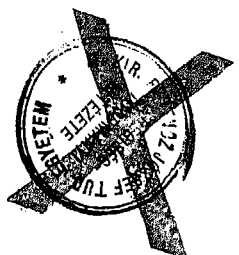
VÉLEMÉNYES JELENTÉSE

A KOLOZSVÁRI M. KIR. FERENCZ JÓZSEF TUDOMÁNY-
EGYETEM BÖLCSESZET-, NYELV- ÉS TÖRTÉNETTUD.

KARÁTÓL

AZ EGYETEMI TANÁROK NYUGDÍJAZTATÁSA ÜGYÉBEN

KIKÜLDÖTT BIZOTTSÁGÁNAK.

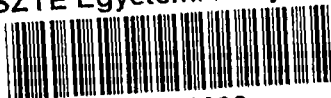

KOLOZSVÁR,

AJTAI K. ALBERT KÖNYVNYOMDÁJA.

1904.

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000892293

RÉGISÉGTUDOMÁNYI INTÉZET
KÖNYVTÁRA

Andrásházy

hagyatékából

91: ☒ ☐ B ☐ 14 ☐ 6 ☐ 88

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
Régiségtudományi Intézetének Könyvtára

Lelt. napl.

Lsz.:

V

a

csoport:

1137

szám.

Nagyméltóságú Minister Úr!

A m. k. Ferencz József Tudományegyetem bölcsészeti-nyelv- és történettudományi Kara 1904-iki június hó 15-én tartott gyűlésén a kar két érdemes tagjának nyugdíjaztatásukért beadott folyamodványát tárgyalta, a mely folyamodványok egyike közelebb kifejtette, hogy jóllehet írója sem testi, sem lelki fogyatkozás miatt hivatalos kötelességeinek teljesítésére éppenséggel sem érzi magát képtelennek — mégis engedve a felsőbb helyről történt felszólításnak, nyugdíjaztatását nem ugyan ezen évre, de igenis a jövő évre, a midőn a 65-dik életkorát betölti — kéri.

A Kar belső meghatottsággal hallgatta azon collegáknak keserű búcsuszavát, kik közül az egyik karunk első kinevezett tanára, másik pedig egyetemünk életének második esztendeje óta tanári munkájának lelkiismeretes buzgalommal élő tagja volt. Ők küzdöttek meg az egyetemi intézmény létesítésének nagy nehézségeivel, s az ő küzdelmüknek köszönjük, hogy a kezdetben nagyon is érvényesülő iskolaszerű felfogással szemben, az egyetem gyermekéveivel járó betegségek átélése után — a tanszabadság elvére épített fellegrárunk a kisszerű küzdelmek, a személyeskedő torzsalkodások és versengések köréből kiemelkedett a tudományosság tiszta levegőjébe, a melyben csak a tudomány, csak az Egyetem igaz érdekeiről lehet szó, a melyben ezért is minden kérdés első sorban *elvi* szempontból ítélendő meg.

A távozni készülők szellemében cselekszünk, midőn a nyugdíjaztatás tényét és annak módját nem az ő személyiségük, hanem egyetemi életünk érdekének, létfeltétele alapjául

szolgáló *tanszabadság* szempontja alá helyezzük s ez alapon Nagyméltóságod előtt aggodalmainkat kifejtjük.

Minden egyes facultásnak ez közös feladata, de egyiké sem annyira, mint a mienké. »*Libertas in artibus fundata est*»: ez volt a középkor óta a mi facultásunk jelszava, cselekvésének irányítója.

Ez álláspontról nézve azt a tömeges nyugdíjaztatást, a mely testvér karainkat és testvér főiskoláinkat hasonló módon meglepte kötelességünknek tartjuk Nagyméltóságod előtt férfias nyíltsággal és hivatalos tisztelettel kijelenteni, hogy mi az ily módon történő nyugdíjaztatást az egyetem életérdekeivel egyezőknek nem tartjuk.

Távol legyen tőlünk, hogy Nagyméltóságod legnemesebb és legjobb intenióját kétségbe vonnók, vagy tán eljárásának jogi alapját tagadnók. Az állami tisztviselők nyugdíjazásáról szóló 1885 évi XI. t.-cz. 21. §. minden kétséget kizárólag megadta Nagyméltóságod kezébe a nyugdíjaztatásra és ennek ily módon való gyakorlására a formai jogot. A jó törvény természetesen kerüli a casustikát s ezért is természetesen keresi egyenesen az általános körvonalokat, a melyeken belül az egyéniesülő élet szabadon mozoghat s a törvény végrehajtása bölcsen számolhat az igaz étellel járó ezen egyéni tényezőkkel. Hiánya azonban a törvénynek, ha ezen általános körvonalokon belül érvényesülő életnek tipikus, állandó jellegű, objectiv természetű, a társadalmi élet differentialálásával szükségszerűen megalakult különbségeket nem veszi tekintetbe, s így a lényegileg különbözőkkel szemben alkalmazza az egyenlő mértéket.

Ezt teszi a nyugdíjazásról szóló törvényünk, midőn a szoros értelemben vett állami tisztviselőt, a hivatalnokot nem különbözteti meg eléggé a tanártól, s midőn nevezetesen a tanár kategóriájánál nem tesz különbséget középiskolai és egyetemi tanár között.

Van pedig igen lényeges különbség, a mely különbség azután a nyugdíjaztatás módjára is lényegesen kihat.

A hivatalnok munkája inkább a napnak, mint az életnek munkája. Minden napnak megvan a maga munkája; a hivatalnoki létrán felhaladva az a munka mindig mássá válik; az emelkedéssel járó munkával tágul a munka köre is, úgy

hogy a magasabban álló hivatalnok az ő alatta álló munkáját objective meg is ítélheti. Csak a legmagasabb állásokba feljutott érvényesítheti sajátos gondolatait, léphet ki egyéni conceptióival, de őt is bizonyos korlátok közé szorítja a burocratiával adott, az ő resortjában is érvényesülő történeti szellem, az a személytelen jellegű gépezet, a melyre munkássága érvényesítésénél rászorúl, s melyet csakis lassan és fokként alakíthat át. A megszabottság, az áttekinthetőség, az objectiv munka útján való ellenőrizhetőség, elbírálhatóság jellemzi a hivatalnoki munkásságot.

Ezért is a hivatalnoknál annak megítélése, hogy vajjon ő hivatalos kötelességeinek teljesítésére képtelen-e vagy nem, a hivatalnoki hierarchiában rejlő észszerűség alapján — egészen evidens. A 40 éves szolgálat, a 65-diki évig való élet ily sok mechanismussal járó munkakörben a legtöbb hivatalnokot azonfölül annyira kifárasztja, hogy nem egyszer megváltásnak veszi ezen munka alól való felmentését. Objectiv alapon és subjectiv megelégedéssel megy véghez általában a hivatalnoknál a 40 évi szolgálat után a 65 éves korban történő nyugdíjaztatás.

Maga a törvény is különbséget tesz hivatalnok és tanár között, a mennyiben amannál a 40 évi szolgálatot, ennél a 30 évi szolgálatot tekinti a teljes fizetéssel való nyugdíjaztatás, esetleg a nyugdíjba való küldetés alapjául. Más a hivatalnoki munka és más a tanári munka. Míg a hivatalnoki munka inkább csak theoretikus és a hivatalnok idejét a legtöbb esetben csakis a hivatalos órákban lefoglaló: addig a tanárnak munkája inkább személyes munka, mely az ember szelleméletének összerőit, nevezetesen suggerálás közben akarata energiáját fogyasztó, a hivatalos órákon kívül is idejét lefoglaló munka.

Nincs ennek kövélkeztében jogtalanság abban, sőt igenis méltányos, hogy amott a 40 év, itt már a 30 év a teljes nyugdíj élvezetére nyújtja a jogi alapot.

S a mint van különbség a hivatalnok és tanár munkája közt: úgy van lényeges különbség a középiskolai és az egyetemi tanár munkássága közt is. Ezt a különbséget annyira nem teszi meg a nyugdíjtörvény, hogy a rendes tanárok mellett csak helyettes tanárokat ismer, tökéletesen ignorálva

az egyetemen létező ezen kategóriákhoz analog kategóriákat. Pedig van nagy különbség és pedig nemcsak magában a *munkában*, hanem a munkának *személyi jellegében* is.

A munka, a melyet a *középiskolai* tanár végez, lényileg methodikus jellegű: azaz tanári munkásságának súlya abban áll: a befogadott kész anyagot, a melyhez nem igen fér kétely és pedig minden osztály számára még az óra szám szerint is megállapított mértékben — tekintettel az ifjunak lelki állapotára és a tárgyban rejlő logikára, úgy adni, hogy azt az anyagot a tanuló szívesen és lehetőleg könnyen fogadja magába. Egy kimért kész anyagnak methodikus feldolgozása: ez az érett középiskolai tanárnak főadata. Az *egyetemi* tanárt ellenben ily tantervben és órarendben kimért anyag nem terheli; az egyetemi tanár még a késznek feltűnő anyagot is *problemának* tekinti, a melyet még csak az ő kísérletező, vagy kritikai feldolgozása tesz ismét nem készszé, hanem folyó erővé, mely új meg új kérdéseknek lesz ismét szülője. Ezért is az egyetemi tanárt nem a kutatásnak eredménye, hanem maga a *kutatás* érdekli.

Ebből önkénytelenül következik, hogy az egyetemi tanár nem a *hallgató* természetéhez alkalmazza az anyagot, hanem az *előadandó tárgy* természetét kutatva ennek kifejtésében is csakis a tárgy természetét követi. S végre ugyancsak ennek következménye, hogy hallgatójában sem az érdekli, hogy mennyit tud, mennyi ismeret rakodott le annak lelkében, hanem az, hogy hallgatójában képes volt-e tudományos érdeklődést, életet, folyamatot kelteni. Ezért nem a vizsga útján constatálható átadott ismeretben látja munkássága sikerének kriteriumát, hanem azon odaadó lelkiületben, mely önzetlen buzgalommal és szeretettel mélyed el kutatásának tárgyába.

A középiskolai és az egyetemi tanár munkájának ezen különböző volta s mindegyiknek sajátossága érteti meg velünk azt, hogy amannak a munkáját sokkal könnyebb értékelni, mint emezét. A középiskolai tanár munkája, anyaga, módszere és eredménye szerint mintegy kézzel fogható: anyaga kész, módszere a gyermek ismert természetéhez alkalmazkodik, eredménye ismét kész ismereti quantumban megmérhető; míg az egyetemi tanár tanulmányainak anyaga

problema lévén, folyó természetű, a kéz alól mintegy elsikló, módszere a folyton alakuló tárgy természetének megfelelő s így folyton változó, s eredménye érzületszerű lévén csakis bajosan constatálható.

Ebből következik, hogy a középiskolai tanárról könnyebben el lehet dönteni ezen külső kriteriumok alapján, hogy vajjon jó tanár-e, mint az egyetemi tanárról. Amannál a feladatának magaslatán álló igazgató eldöntheti azt a kérdést, hogy lelki minősége alapján képes-e hivatalos kötelességeit teljesíteni; emennél ellenben a nem ugyanazon szaknak tudósa éppen szakképzettségének hiánya miatt egyáltalában nem képes ítélni, sőt még a szaktudós is bajosan, mivel éppen abban a sajátos felfogásban rejlik az egyes szakembernek különösen értéke, a miben szaktársaitól különbözik s a mit amazok nem egyszer még helyesnek sem fogadnak el. Amannál a tanítványok haladásának a vizsgán bemutatható statisztikáját alkalmazhatjuk kriteriummal, emennél természetes, hogy csak kevesen követik a tudomány mélységes útjain s e kevesen is csakis nagy sokára érlelik tanulmányaiknak bemutatható gyümölcsét.

Mint hogy ezek szerint a tanári munkának tárgya, módszere és sikere szempontjából megvannak a külső kriteriumok a középiskolai tanárnál, ellenben az egyetemi tanárnál épp ezen külső kriteriumok a munka természeténél fogva nincsenek meg: a tanügyi kormány az erre hívatott közegek meghallgatása alapján eldöntheti, hogy képes-e a középiskolai tanár hivatalos kötelességeinek teljesítésére, s beállott-e nyugdíjaztatására a szükség avagy nem, de nem képes ugyanezt tisztán eldönteni az egyetemi tanárral szemben.

A hivatalnok különösen az alsóbb fokozatokon inkább csak napi munkát végez, úgy, hogy azt az ahoz értő minden nap megítheti — más pedig folytathatja; a középiskolai tanár a vizsgálatlalt lezáródó semesterei vagy évi munkát, a melyet a semester vagy év közben bajosan értékelhet, vagy helyettesíthet más; míg végre az egyetemi tanár életmunkát végez, a melyet más éppenséggel sem helyettesíthet, mivel épp a sajátosban, a másétól eltérőben van annak igazi értéke.

De nemcsak a munkában, hanem a munka *személyi*

jellegetben is van különbség a középiskolai és az egyetemi tanár közt. A munka, a hivatás itt is ott is személyi jelleggel bír. Csak az a tanári munka, a melyet személyiségünk teljes odaadásával végzünk sikeres is.

De más itt is — ott is az a személyi odaadás. A középiskolai munkánál a személyi odaadás első sorban a tanítás órájában, a tanítványokkal szemben mutatkozik. Tanári munkája annál sikeresebb lesz, minél inkább helyezkedik bele személyiségével a gyermek, a fiúnak lelkébe, minél inkább képes a tanítvány lelkének minden indításait, hajlamait, gerjedelmeit, csínját, binját kiérezni, a tévest még mielőtt megnyilatkozna, ellensúlyozni, elnyomni és a tanítás érdekeinek megfelelőt megragadni és fejleszteni. Minél inkább uralkodik így a tanár személyiségével a tanítványok lelke fölött: annál nagyobb a fegyelem, a figyelem; annál nagyobb a tanítás sikere. A középiskolai tanár a fegyelem és figyelem hídján vezet át a tantárggyal való megismerkedésre; és a tanár személyiségéhez való ragaszkodás útján a tantárgy szeretetére.

A könnyen ellenőrizhető, látható fegyelem és figyelem, valamint az egyszerűen constatálható tantárgy iránti szeretet kriteriuma a középiskolai tanár személyi odaadással végzett munkájának.

Másban áll az egyetemi tanár személyi odaadással járó munkája. Első sorban nem a tanítás órájában nyilvánosan, hanem a tantárggyal való foglalkozásnál a csendes otthonban érvényesül a személyi odaadás. Nem az lényeges, hogy az ifjak lelke fölött uralkodjék, hanem uralkodjék tantárgya fölött; nem lényeges, hogy hallgatóit szeresse, de igenis az, hogy szeresse tantárgyát. A *tantárgy*, s az igazság s nem a személyi tényező az egyetemi oktatásnak Ura. Ezért is itt nincs szükség a hallgatók lelkének természetére, hajlamaira tekinteni: a tanár épp úgy, mint a hallgatók is a tantárgy lelkével, természetével kívánnak foglalkozni. Ezért is nincs szükség fegyelem és figyelem keltésre és tartásra: hisz érdeklődés a tantárgy iránt hozta a hallgatókat is az előadásra. Ezért is nincs szükség arra, hogy a hallgató szeresse tanárát, hanem igenis arra, hogy szeresse tantárgyát, melynek közös szeretete szükségszerűen létesíti a szeretet kölcsönösségét is.

Más tehát a személyi odaadás a középiskolai tanárnál és más az egyetemenél. Ott a tanítvány irányában nyilvánuló személyi odaadás érleli a kölesönösség alapján a tantárgy iránti személyi odaadást is; míg itt a tantárgy iránti személyi odaadás — létesíti a személy irántit is. A fegyelem és a figyelem s nem különben a tanár személye iránti szeretet valóban kriteriuma a jó középiskolai tanár jóságának; ellenben a fegyelem és figyelem hiánya, valamint a tanár személye iránti szeretetnek hiánya még nem biztos kriteriuma az egyetemi tanár jóságának. Az az ifjúság, a melyet a középiskola nem nevelt a tantárgy iránti érdeklődésre és annak szeretetére: az egyetemi előadások közben figyelmellen, fegyelmellen lesz; az az ifjúság abban az egyetemi tanárban sem lát éppen éretlensége miatt mást, mint oly egyént, ki majdan a vizsgán őt — természetesen igazságtalanul — megfogja kínozni. Csak az okról lehet biztosan az okozatra következtetni, de fordítva nem. Az egyetemi tanár előadásainál esetleg tapasztalható fegyelem és figyelem hiánya tehát a tanár személyiségén, jó tanári minősítésén egészen kívül eső okokra vihető vissza: úgy, hogy ily hiányok magukbanvéve még éppenséggel sem bizonyítanak az egyetemi tanár jósága ellen; — ellenben egészen biztosan mondható nem jó, hivatalos kötelességei teljesítésére képtelen középiskolai tanárnak, ki fegyelmet iskolájában nem képes tartani, ki figyelmet tantárgya iránt nem képes kelteni. Az államkormányzatnak tehát ismét van biztos kriteriuma a személyi odaadással végzett munkára s így az esetleg szükségessé váló nyugdíjaztatásra nézve a középiskolai tanárnál, de nincs ily biztos kriteriuma az egyetemi tanárral szemben.

A személyi odaadás sajátos természetével azonban adva van még egy másik lényeges különbség a középiskolai és az egyetemi tanár közt. Minél idősebb a középiskolai tanár, annál nehezebben identificálhatja magát a tanuló ifjúnak lelkével, annál könnyesebbé válik a személyi contactuson alapuló fegyelem és figyelem. A középiskolai tanár ezen önmagából kilépő és a személyiség teljességével mégis fegyelmező és figyelemre keltő, suggeráló munkába idővel természetesen belefárad. Ismétlődik ugyanis ezen munka ugyanazon tárggyal s lényegileg ugyanoly természetű osztálybeli tanulókkal: a tanárnak lelki élete nem tágul, nem nő e körben, hanem inkább összeszorúl s eltompul;

s még oly tanárnál is, ki valamikor az ifjúság lelke fölött teljesen uralkodott és ki az ifjúság szeretetével megkedveltette tantárgyát is, — idővel a fegyelem lazúl, s az előbb kedvelt tantárgy gyűlöletessé válik. Az iskola érdeke ily esetben épp úgy kívánja, mint a tanárnak lelkiállapota, hogy a tanügyi kormány őt nyugdíjazza. 30—40 esztendő alatt a legtöbb középiskolai tanár lelkiállapotával és az osztályban tapasztalható fegyelmével természetesen megéri a nyugdíjaztatásra.

Egészen más természetű az **egyetemi tanár** munkájának *személyi jellege*. Ő nem egy kész tananyaggal áll szemben: szaktárgya él, folyton alakul, sajátos kutatásai alapján egészen individualis, sajátos jelleget nyer. A tanár személyiségével így teljesen összeforr maga a szaktárgy, úgy, hogy ennek gyarapodásával, tökéletesbedésével gyarapodik, tökéletesbedik maga a tanár is. Nincs itt egyformaság, ismétlődés. Még egy és ugyanaz is az új tapasztalatok alapján más és más világlátást, jelleget nyer. Nincs itt befejezettség, — ellenkezőleg — minél tovább haladunk: annál inkább tágul és mélyedik el gyökere szerint szaktárgyunk.

Még az öregség sem akadály a viszony intensívitására nézve. Az aggkorról jár a külvilágtól való visszavonulás és a múlandóság s változás állandó alapjaiban való megnyugvás.

Szaktárgyunk: a mi legbensőbb világunk; s az aggkornak csak az a hatása, hogy visszavonulunk a gazdag és változatos tapasztalataink tág köréből rendszerünk állandó és lényeges alapjaira és körvonalaira. A specialisáló, gyakran kiszűrt munka szűnetel; tán az a hév, a mely nem egyszer tán túlzásba is elragadott, lelohad; de életmunkánk körvonalai, szaktárgyunk fájának törzse, főelágazásaiiban lefelé és felfelé annál világosabban lép elibénk; — úgy, hogy didaktikai szempontból az aggkornak az egyetemi tanárnál vannak egyenesen előnyei is. Nem vélellem, hanem a tanulmányozás természetével jár, hogy még csak előhaladottabb korban leszünk rendszerint egyetemi rendes tanárok.

A középiskolai tanárnál az előhaladottabb kor nem egyszer akadály, az egyetemi tanárnál követelmény!

Mindezek alapján a kort a középiskolai tanárnál és az egyetemi tanárnál egészen másképp kell értékelni; úgy hogy a

dolog természetével járó igazságtalanság, ha a 30 évi tanári működést, a 65-dik életkort egyenlőképpen taxaljuk — a mint azt a nyugdíjazásról szóló törvény teszi a középiskolai és az egyetemi tanárnál.

De végre méltán felmerülhet azon kérdés is, hogy az egyetemi tanár *egyáltalában nyugdíjazandó-e?* Ezen kérdés szoros összefüggésben áll az egyetem sajátos hivatásával.

Ha az egyetemet, úgy mint az utilitarismus és az állami absolutismus emberei — csak is *eszköznek* tekintjük, hivatalnokok, papok, orvosok stb. képzésére (a Ferencz császárkori osztrák egyetemeket a történetész Schneller találóan »Beamten-plantage«-nak nevezte), akkor igen természetesen a tudománynak, a tudomány képviselőinek munkaadó ura, az állam kormánya dönti el, hogy az illető tanárnak munkáját hasznosnak, számbavehetőnek tartja-e vagy nem? Ő dönti el, hogy a tanár személyisége hirdetett tanaival beleilleszkedik-e az abszoluthatalmú állami gondolkozás kereteibe, vagy pedig nem, s hogy annak következtében nyugdíjazandó-e az egyetemi tanár, avagy egyszerűen minden nyugdíj nélkül elesapandó-e? (Rembold, a jeles philosophus Bécsben, — nálunk pedig Deling és Kreil budapesti egyetemi tanárok)

Egészen másképpen értékeljük az egyetemi tanárt, ha a tudományt *önczélű* jellegűnek s ha az egyetemet első sorban tudományt művelő intézetnek tartjuk. Ezen esetben az egyetemen csak *egy az úr*: a tudomány, és *egy a szabályzó*: a tudomány természetével járó szabadság! Az állam, mint kulturállam a tudománynak ezen önczélű jellegét elismerve — nem kívánja igazítani, taxálni a tudományos munkát; hanem teljesen megbízik a tudomány fejlesztő és normaló erejében s ezért is a tudományos munkásság képviselőit is — anyagi létfeltételükről gondoskodva magukra hagyja, — s így tartózkodik attól is, hogy az egyetemi tanárokat pensionálja.

Ezt a felfogást kívánja a tudománynak kellő méltatása és a tudomány egyetemnek lényegszerű értékelése.

A tudóst egy perczig sem zavarja pensionaltatása gondolata, nem az a gondolat, hogy hatóságának tetsző munkát végez-e vagy nem? Ne nézzen se jobbra, se balra, semmiféle emberi tekintélyre. Az egyedüli ura: az igazság, az egyedüli törvénye a kutatással járó *belső* szükségszerűség, vagyis szabadság!

S e kép nem utopistikus; e követelmény nem egy idealista tudósnek követelménye. A németországi egyetemek e képnek megfelelnek; a németországi egyetemi hatóságok e követelményeket megértették.

* * A porosz alkotmány 20. §. a tudományra és annak tanítására nézve alaptörvényként kimondja, hogy az a szabadság (die Wissenschaft und ihre Lehre ist frei). Poroszország intellectualis és erkölcsi vezető erejének alapját Humboldt minden körülmények és a legsanyarúbb viszonyok közt is a tudományért való készséges áldozásban látja. (L. Köpke Gründung der Berliner Universitaet 190.) A tudomány önzellen művelése a szellemi nagyságnak alapja. Ez csak úgy lehetséges, ha az állam a tudományt magára hagyja. »Magány és szabadság a tudomány országában az első sorban uralkodó elvek.« (Humboldt szavai. L. Paulsen: deutsche Univ. 64.) Ezért is »kell, hogy az állam mindig szem előtt tartsa, hogy nem ő képes ezt vagy azt az eredményt létesíteni, sőt ellenkezőleg, hogy mindannyiszor csakis akadály, ha annak ügyeibe avatkozik.« (Ugyanott.)

Schleiermacher pedig az iskoláknak és az egyetemnek baját abban látja, hogy az állam azokban oly intézetet látott, a melyben a tudományok nem önmagukért, hanem az államért műveltettek, s azt kívánja, »hogy az állam gyámkodása, a mely tán az előbbi időkben szükségzerű volt, úgy mint minden gyámkodás — végre megszűnjék; az állam engedje át a tudományt önmagának, az összes belső szervezkedést bízva teljesen a tudósokra s tartsa meg magának a gazdasági ügykezelést a rendőri legfőbb felügyeletet és az intézetek az államszolgálatra gyakorolt közvetlen befolyásának ellenőrizését.« (Gelegentl. Gedanken über Univers. 45.)

Ezen alapokon Paulsen, a kiváló berlini tudós professzor szavai szerint immár a köztudatnak ténye, »hogy mivel az egyetem első sorban tudományos intézet, azért is lényegével adva van a szabadság. Az állam önmagát meggyőzte arról, hogy politikai hatóságai a tudományos igazság megismerésének nem szervei, úgy hogy magára hagyandó a tudomány, hogy önmagát szabályozza.« (L. Paulsen: Die deutschen Universitaeten. 99. l.)

Ez alapon érthető, hogy a porosz kormány és törvény-

hozás foglalkozik ugyan egyetemi törvénnyel is, de viszont az is, hogy az a Poroszország, mely mindent szabályoz, — egyetemi törvényt még sem alkotott. Ezen érdekes tény magyarázata az alkotmány 20. §-ban (a tudomány és annak tanítása szabad) foglalt axiomatikus tételnek feltétlen tiszteletében rejlik. Midőn 1862. márczius havában egy organikus oktatási törvény tervezetét behatóan megvitatta az oly emelkedett szellemű Bethmann Hollwegi ministerium — erős pártja volt azon iránynak, mely az egyetemet, mint nem az oktatási törvénybe tartozót, mellőzni kívánta. »Az egyetemek tulajdonképen nem oktató, hanem a tudomány ápolására és fejlesztésére felállított intézetek s oly sajátosak történeti alakulásuk szerint, hogy azokat nem lehet egyenlősíteni« (Die Gesetzgebung auf dem Gebiete des Unterrichtswesens in Preussen. Berlin Hertz 1869. 200 l.) S igen jellemző, hogy ugyancsak e tanácskozások alapján készült közoktatási törvény tervezet, mely 202 - 234. §-ban mégis felveszi az egyetemnek szervezetét, a 221. §-ban világosan kimondja: »Egyetemi tanárok akaratak ellenére át nem helyezhetők és teljes fizetésük élvezetében maradnak, ha akár betegség, akár testi vagy szellemi erőik fogyatkozása miatt hivatalos kötelezettségeiknek teljesítésében állandóan megakadályoztatnának«. (L. u. o. 269 l.) Az indokolás pedig, hivatkozva azon régi hagyományos alapelvre, mely szerint egyetemi tanárok nem nyugdíjaztatnak, a közelebbi okot az anyagiakon kívül abban is látja, »hogy a tudományok jeles férfainak hatása nem szorítkozik a tulajdonképpii tanítói működésre, és hogy gyakran áll az egyetem érdekében, hogy ily férfiak tanítói munkásságuk idején túl is a tudós testületben teljes jogú tagokként megmaradjanak«. (u. o. 273 l.) A gyakorlat, mely nincs törvénybe foglalva, de él, mint magától értetődő az, hogy *egyetemi tanárt Németországban tényleg sohasem nyugdíjaznak, de azon esetre, ha ő maga kérelmezné, felmentik az előadások tartásának kötelezettsége alól*. Ily esetben gondoskodik a kormány egy »pótló professurá«-ról, a mely az előadást nem tartó tanár elhalálózása esetében megszűnik és pedig úgy, hogy e pótló professor amannak helyébe lép. (L. Conrad Bornhak: Rechtsverhältnisse der Hochschullehrer in Preussen. 1901. 59. 60. l.)

A tudomány és tudományval adott szabadság iránti tiszteletről tanuskodnak nagy Eötvösünknek és Trefortnak is a főtanodai oktatásra vonatkozó törvényjavaslatai. Mind a két törvényjavaslat indokolásában a tanszabadságot tartja szemelőtt. Ezt kívánja különböző intézkedései által biztosítani s ezeken kívül még különösen azáltal is, hogy az egyetemi rendes és rendkívüli (Eötvösnél még a segédtanárokat is) tanárokat *életök hosszára* nevezetlik ki; »s kimondják, hogy erkölcsi vétség, hivatali hanyagság v. közbüntény eseteit kivéve, sem el nem mozdíthatók, sem más állomásra, vagy kisebb fokú fizetésre nem helyezhetők, sem *saját beleegyezésük* nélkül elő nem mozdíthatók (a Trefort-féle törvényjavaslat az állásváltoztatásokat elhagyja s így hallgatag a czélszerűség vagy büntetés okából való áthelyezést megengedi) sem *saját beleegyezésük nélkül* a tanári működésre véglegesen tehetatlenné tevő betegség eseteit, vagy öregséget kivéve — (Trefortnál: öregségi elgyöngülést vagy oly betegséget, mely a tanári működésre teljesen alkalmatlanná teszi) *nyugalomba nem helyezhetők*«.

A nyugalomba való helyezés tehát mind a két törvényjavaslat szerint *semmiféle évhez, sem szolgálati évhez, sem életkorhoz* nincsen kötve, hanem egyes egyedül az egyetemi tanárnak akaratától és testi, lelki conditiójától, tehát tisztán az illető tanárnak egyéni tényezőitől függ. Mind a két törvényjavaslat a nyugdíjaztatásnál az egyetemi tanár **akaratára** fekteti a súlyt és pedig oly annyira, hogy az indokolásnál az öregség és betegség eseteit is egészen elhagyja s apodictice **nem engedi meg**, hogy erkölcsi, hanyagsági és büntényi eseteket kivéve, egyetemi tanárok elmozdítottassanak, vagy *akaratuk ellen nyugdíjaztassanak*. S az indokolásban nyert törvény-magyarázatot Eötvös ministersége idejében követte is, a mennyiben — Molnár Aladár szerint Eötvös még azon egy esetben is, a midőn már is az egyik egyetemi tanárnak nem kért nyugdíjaztatását aláírta — a lánchídról visszatért, az okmányt megsemmisítelte, mivel nem akart praecedens-t adni, melyet eselleg politikai czélra is felhasználhatna valaki.

Mind a két törvényjavaslat kiveszi az egyetemi tanárt a tudomány és ezzel adott szabadság előtt hódolva, *a hivatalnoki elbánás* köréből s neki hivatása természetével adott

sajátos jogokat biztosít. Ezért is még az erkölcsi vétség és hivatali hanyagság esetét sem bocsátja a rendes bíróság, vagy a hivatalos felsőbbség hatáskörébe. Mind a két törvényjavaslat szerint ily esetekben is az egyetem tanárai közül kisorsolt esküdtek vizsik a vizsgálatot s hozzák az ítéletet és pedig végérvényesen, csakis egyellen egy esetet kivéve, t. i. azt, hogy ha a tanárok előadásainak rendszere, iránya és szelleme provocálna ítéletet, a mely esetben az *ítéletet a közoktatási minister megsemmisíti*.

Trefort törvényjavaslata 18. §-nak záró pontja foglalja magában a tanszabadság ezen palladiumát, a mely is szószereint így hangzik: »A rendszeresen alkalmazott, úgy mint a magántanárok előadásainak rendszerére, irányára és szellemére vonatkozó bíráló nyilatkozatok nem képezhetik az egyetemi fegyelmi bíróság ítéletének tárgyát, minél fogva az ilyen esetekben, vagy ilyen indokokból hozott ítélet a közoktatási minister által megsemmisíttetik.«

Eötvös egész törvényjavaslatának vezérlő gondolata a *tanszabadság*! »Az 1848. XIX. t.-cz. értelmében az országos főtanodát a tanszabadság elvének alapján« . . . kívánja »szervezni«. (L. a törvényjavaslat címét.) A 17 §-ból álló törvényjavaslatnak minden egyes pontja ezzel áll vonatkozásban. A törvényjavaslat indokolása szerint (L. az 1869/72. 428. sz. képviselő irom. IV. 262. l.) ő az egyetemnek »a tudományos élet jelen fejlettsége által igényelt újból szervezését egy oly törvényjavaslat előterjesztésével szolgálja legcélszerűbben, a melyben a tanszabadság elve még nagyobb kiterjedésben és határozottabban érvényesíttetik, mint azt az 1848. XIX. t.-cz. megállapítja (u. o. 266. l.) »Bármennyire szokatlan az egyetemnek szervezetét országos törvényben meghatározni« : Eötvös tudja azt, hogy miért teszi; szükségesnek látja ezt, mert óhajtja, hogy a **tanszabadság** és annak *minden* következményeiben való szigorú alkalmazása **törvényt** biztosíttassék«. (u. o.)

Ezért azonban Eötvösünk, a mi Humboldtunk is távol áll attól a gondolattól, hogy a kormány, a törvényhozás magába az egyetemnek *szellemi* életébe belenyulhat, vagy ha bele is nyulna, azt sikerrel tehetné. Ő, ki az egyéni szabadságot a politikai szabadság fölé helyezte (l. ~~összes műveit~~ *összes műveit*)

Ráth-féle kiadás XIII. k. 187.) ő éppen az egyéni szabadságot a gondolkozás terén legtisztábban képviselő egyetemi tanárban semmiféle politikai intézkedések által korlátozni nem kívánta. A tudományt Eötvösünk is úgy, mint Humboldt, Schleiermacher, Süvern stb. önmagára bízta. »Mindent lehet centralizálni, a tudományt *nem*« (1870. márcz. 2-án tartott beszéd. XIII. 352.). Az egyetemet »hamar senki sem reorganizálhatja inkább, mint maguk az *egyes tanárok*, mert a hol egyes kitűnő tanárok vannak, ott van hires, kitűnő egyetem is« (XIV. 309. 1870. febr. 25.). »Az egyetem létezésének és annak, hogy az egyetem a mai időben céljának megfeleljen, kellékét utóvégre is *nem a czélszerű ministeri rendelet adja meg*. . . . Kitűnő egyetem alkotására a szükséges tanerőkhöz kívül« anyagiakra van szükség (u. o.). De nemcsak a ministeri omnipotentia hatálytalan az egyetem szellemi életére nézve, hanem a törvényhozás is. »A törvényhozásnak kötelessége egyenlő szabadságot biztosítani minden tudománynak«; de »teljes meggyőződés, — így folytatja Eötvös — hogy a tudománynak soha proteclióra nincs szüksége. *A tudományok előtt a törvényhozásnak úgynevezett omnipotentiája megsemmisül*. A tudomány alkotja és teremti önmagát, a törvényhozás segedelme nélkül, sőt a törvényhozás ellen is . . . a tudomány oly hatalom, mely nemcsak pártolásra nem szorúl, hanem még az üldöztetést is igen könnyen eltűri«. (1870. máj. 9. beszéd XIV. 367/8).

* * *

A mondottak szerint mi sem ellenkezik inkább Eötvösünk gondolkozásával, mint a kormánynak, avagy a törvényhozásnak beavatkozása az egyetem tudományos életének folyamába; s mi sem ellenkezik az ő, valamint Trefort törvényjavaslatainak szellemével és szavával inkább, mint az a rideg hivatalnoki szellem, az a kiméletlen szó, melylyel az 1885-diki nyugdíjtörvény 21. §-a az egyetemi tanárokat is — nyugdíjaztatásuk dolgában feltétlenül a miniszternek kezébe adja. Nem kell bebizonyítani az illető egyetemi tanárnak szolgálatképtelenségét, minden ok nélkül a felettes hatóságnak, tehát a miniszternek egyszerű kívánatára nyugdíjazható és ez esetben végleges

nyugalomba helyezendő az a tanár, ki 30 évig szolgált avagy 65 éves. Így tehát annak jutalma, annak nyugalma, ki 30 évig odaadón szolgált a tudományt, ki küzdve elérte a 65-dik esztendő, egy Damokleszi kard, mely folytonosan feje fölött csüng, s mely bármely okból, akár csak azért is, mivel a miniszter politikai meggyőződésével egyet nem ért, mivel rendszerével, annak irányával és szellemével ellenkezik fejére lecsaphat. S vajjon az ily kegyetlen kilátás nem zavarja-e meg még a 30 évi tanároskodás közben, a 65-dik életkor betöltése előtt is az egyetemi tanárnak a lelki nyugalmit, tanításának önállóságát, szavának a nyíltságát. Emberek vagyunk, atyák vagyunk; azért van alapunk aggódni, az emberektől való függésünket érezni. Az egyetem azon tér, a hol legalább ily aggodalomnak, ily emberi függési érzésnek nincsen helye! s a törvényhozás nem csak az egyetem szelleme, Eötvösünk lelke ellen vét, hanem nagy *politikai* hibát is követ el, midőn az egyetem körébe is beviszi ezen aggodalomnak, ezen emberi függésnek érzelmeit. Németország politikai nagyságának alapja az odaadó, embert nem néző, a haszontól eltekintő tudományos munkásság. A ki csak az igazságért, magáért, minden haszon nélkül odaadón küzd és kit e küzdelmében az igazság szelleme mellett a kategoricus imperativus támogat: az az altruismusnak, az igaz hazaszeretelnek iskolájában növekedett; az midőn önmagát egy ideális célnak feláldozza, szívesen áldoz erkölcsi, szellemi javakért is; s kész mint nem gerinczelen, küzdeni a rossz, a baj ellen, bárki is legyen ennek képviselője.

Ha ellenben még az egyetemen is munkásságunk, szavunk egyik rugója az embernek való letzés, és így a haszon: akkor ne csodálkozzunk, hogy ha az ideális értékek, az erkölcs, a tudomány hitelüket veszítik s az utilitarismus, az önzés, a hazáról való megfélemlkezés, az államnak önző kihasználása, az erkölcsi és szellemi s így az anyagi depravatio is mind inkább elhatalmaskodik. Németország politikai nagyságának egyik főforrása azon egyetemi szellem, melyet minden viszonyok közt gerinczes professorai hirdettek és férfiasan képviseltek. De Németország *anyagi*, gazdasági nagyságának is főforrása azon altruismus, a melylyel tudósai kedvvel, odaadólag mélyedtek el nem törődve semmiféle világi tekintetekkel,

hatósággal, miniszterrel — kutatásuk tárgyába. A *szeretet közvetlen ereje* nyitja meg a dolgok lényegét s ime ez a merev, talányos természet ezen szeretetteljes, odaadó foglalkozás mellett elárulja lényegének titkát, azon törvényeket, a melyek őt mozgatják s melyeknek birtokában a tudomány útján mi már most uralkodunk a természet fölött s élvezzük a természet gazdagságát. Németországnak semmiféle tekintetek és emberi érdekek által nem zavart tudósai útján virágzott fel Németország ipara, kereskedelme!

Eötvösünk is a »nemzet jövőjét tisztán kultur kérdésnek tartotta, és ennél fogva a nevelés ügyét, a közoktatás ügyét a nemzet legfontosabb ügyének tekintette« (1870 febr. 21. beszéd XIV, 296); »a közoktatásnak jobb elvét pedig, mint a szabadságot nem ismerte« (1870 febr. 17. XIV 266.), mint azt a szabadságot, mely minden külső tekintetek, minden külső tekintélyt zavaró hatása nélkül csakis sajátos természetének, tehát a kutatás természetének érvényesítésében leli fel létét, valóságát.

Ezt az odaadó tekintetnélküli szabad munkásságot zavarja meg a 30 esztendő, a 65-iki életkor. A tudományosság, mely az igazság szolgálatában áll — *sub specie aeternitatis* — szemlél, lát, gondolkozik, elmélkedik; az ily lelkiállapot nem ismeri a számokat, nem ismeri az öregséget, az aggkort. Ott láttam 5 évvel ezelőtt Leipzighban a 86 éves ifjúlelkű Strümpelt, ki lelkesült hallgatóitól »Viszontlátásra« távozott!

Ezzel az egyetemi tanári hatalommal, a tudományos munkásság szellemével, nemzetünk kultúrája érdekével, Eötvösünk lelkével a mint ellenkezik a nyugdíjtörvény 21. §-a; úgy egyezik igazán a németországi gyakorlat, s Eötvös és Trefort törvényjavaslatai indokolásának azon szava, a mely az egyetemi tanár nyugdíjaztatását az *ő akaratának* föltételéhez köti.

Ezért nem is láthatjuk be, hogy miért nem lehetne ezen — az egyetemi szellemmel annyira egyező — német gyakorlatot követni, s miért kell ezen a téren is az osztrákot utánogni?! s miért nem lehetne ezért is addig is, míg külön ily irányú törvény létre nem jő, az 1885-iki XI. t.-cz. 21. §-ban adott *facultativ* jogot tovább is a *létező magyar gyakorlatnak* megfelelően *igénybe nem venni* s az esetleg feltűnő bajon *rendkívüli, ideiglenes jellegű, pótló tanszékek útján segíteni*, a

mely módozat — mellékesen jegyezzük meg — a most kezdeményezett gyakorlatnál is kisebb anyagi áldozattal terhelné az államot.¹

Ha pedig mégis az osztrákot akarjuk követni, úgy ne kövessük őt csakis abban, a mi rossz: t. i. 1870-iki ápr. 9. nyugdíjtörvényének 1-ik §-ában, hanem vegyük ki abból a törvényből azt is, a mi főntebb kifejtett álláspontunkkal még inkább megegyeztethető, t. i. a 3-ik §. intézkedéseit.

Az osztrák törvénynek a szövege a következő:

3. §. »Minden egyes tanár, ki a 70-dik életkorát elérte, hivatalból nyugdíjazandó és pedig az utolsó évben élvezett teljes fizetésével, az esetleges személyi pótlékokat is beszámítva«.

»Jóllehet ezzel *megszűnt* a nyugdíjazott a tanári collegium tagja lenni: mégis megválasztható az akademiái méltóságokra s megtarthatja azt a jogot, mely szerint mint *tiszteletbeli* tanár a közoktatásügyi ministerium által megállapítandó módozatok mellett az egyeleme az *ő szaktárgyaiból* (Nominalfächern) előadásokat hirdethessen és tarthasson«.

»A tanítás folytonossága érdekében a közoktatási minister megteheti azt, hogy a nyugdíjaztatást még csak akkor véglegesíti, midőn utódja hivatalos állását elfoglalja, — legkésőbbben — a következő iskolai év végén«.

4. §. »Minden tanár a 3-dik §-ban jelzett módon *nyugdíjaztatható*, a mint a 65-dik életkorát betöltötte«.

* * *

Az utolsó § szövegezése nem egészen világos. A mód vonatkozhatik a fizetésre, de a nyugdíjazás közelebbi módjára is. Ha ez utóbbira is vonatkozik, akkor a *hivatalból való kény-*

1 A mostani nyugdíjaztató eljárás költsége	a német ex pediens szerint:
a nyugdíjazott tanár alapfizetése 7200	a nem olvasó r. tanár alapfizetése 7200
5 korpótléka 4000	korpótlékai 4000
	lakásdíja 1400
	12.600
az újonnan alkalmazott rendes tanár	a rendkívül tanár
alapfizetése 7200	alapfizetése 4000
lakásdíja 1400	egy korpótléka 800
egy korpótléka 800	lakásdíja 1200
	6.000
9.400	
20.600	18.600

szerű nyugdíjaztathatás van ezzel kimondva (Alle Professoren können, sobald sie das 65 Lebensjahr zurückgelegt haben, ebenfalls in der im §. 3 bezeichneten Art in den Ruhestand versetzt werden.) Ezt fejezi ki azután egészen tisztán és kiméletlen formában a mi 1885. XI. t.-cz. 21. §-a. Ezen § tehát, mint olyan, mely ily értelmezéssel teljesen ellenkezik a mi felfogásunkkal, csakis a következő ellenkező értelmű alakjában volna elfogadható:

4. §. Minden tanár a 3-dik §-ban jelzett módon minden közelebbi indokolás nélkül *nyugdíjba vonúlhat*, a mint a 65-dik életkorát betöltötte.

A 3-dik §-nak alapfelfogása ellenben azért egyeztethető még inkább a mi felfogásunkkal, mivel a *tanszabadság elvét nem támadja meg*. Mindenki, tehát hivatásának felfogásától, szellemétől, irányától egészen eltekintve, életének egy bizonyos korában (70-dik évében) nyugdíjaztatik. A tanszabadság elvét pedig annál kevésbé támadja meg e §, mivel a nyugdíjazott tanárt, mint *tiszteletbeli* tanárt arra is feljogosítja, hogy előadásokat is hirdethessen és tarthasson, valamint arra is, hogy az egyetemi méltóságok bármelyikére megválasztható legyen. Az egyetemi tanár tehát ezen § szerint is tulajdonképpen nem nyugdíjaztatik *tanítói működésében*, hanem igazában 70-dik életkorától kezdve csakis *tanítási kötelezettsége* alól mentetik föl; tehát kérés nélkül is nyer oly jogot, a melyet Németországban csak is kérés alapján nyerhet el.

Ebben előnyt is látok, szemben a németországi gyakorlattal, a mennyiben az ily intézkedés felszabadítja az egyes egyetemi tanárt azon kellemetlen helyzetéből, hogy kérje azt, hogy előadásainak tartása kötelezettsége alól felmentessék. Ezen kérelemben benne rejlik ugyanis a képtelenség, a kifáradás elismerése, tehát oly bizonyítvány, a melyet önmagunkról nagy nehezen állítunk ki.

A nálunk most kezdeményezett gyakorlattal szemben pedig a § nagy előnye abban áll, hogy a nyugdíjaztatást egészen kiveszi a minister *szabad* rendelkezése köréből, azt teljesen a törvénynek alapjára helyezi s a *mindenkire egyenlőképpen* kiterjedő érvényében a mostani gyakorlatnak személyi fájós, megszégyenítő és *minden* esetben fészélyező élet egészen elveszi.

Mind ezen előnyök daczára nem fogadhatjuk el a következő *lényeges módosítások* nélkül a fönt idézett 3-dik §-t.

1. Ellenmondás rejlik ugyanis abban, hogy az egyetemi tanár, ki előadásokat tart és azonkívül egyetemi méltóságokra megválasztható s ki mint ilyen az egyetemet, a facultást képviseli s annak hivatalos dolgait intézi, ne legyen a »tanári collegiumnak tagja«. E szerint egyenesen bevéendő a § szövegébe, hogy a nyugdíjazott tanár *nem szűnt meg a tanári collegium tagjának lenni* s mint ilyen, a rendes tanárok jogait is élvezheti, nevezetesen részt *vehet* a rendes tanárok tanácskozmányaiban, szavazhat is. Csakis abban különbözik tehát a nyugdíjazott tanár a rendestől, hogy nem *köteles* mind ezt végezni; a rendes tanár kötelességei reá nézve tehát facultativ, ő főle függő természetűek.

2 Ezzel azután *szoros összefüggésben* áll, hogy az ily nyugalmazott-tiszteletbeli tanárt tanári rang tekintetében *le nem fokozhatjuk*. Eötvös törvényjavaslatának egyik sarkalatos pontja az is, hogy a rendes tanár le nem fokozható. Ezért is a 3-dik §-ban előforduló, a nyugdíjazott tanárnak mint előadó tanárnak „*tiszteletbeli*“ tanári czímét nem értelmezzük úgy, a mint azt a németországi gyakorlat teszi. A németországi gyakorlat szerint a tiszteletbeli tanár »rendszerint korosabb, jeles férfiú, ki rang tekintetében a rendkívüli fölött, de a rendes tanár alatt áll s ki nem köteles előadást tartani s fizetésben sem részesül«. (L. Paulsen: die deutschen Universitäten 97 l.) A nyugdíjazott rendes egyetemi tanárra nézve tehát a németországi felfogás szerint a tiszteletbeli tanárság lefokozás. Ez ellen nem csak a kegyelet, a méltányosság érzelme, hanem Eötvös szelleme is protestál. Lefoglalhatnók a tiszteletbeli czímet tisztán a nyugdíjazott rendes tanárok számára oly értelemben, hogy rang tekintetében a rendes tanárok előtt állanak. Ezen czímlefoglalás azonban nézetem szerint nem volna helyes és pedig azért nem, mivel a németországi tiszteletbeli tanári állásnak megbonosítását nálunk is kívánatosnak tartom, kívánatosnak azt, hogy úgy mint a negyvenes évek mozgalma követelte, a rendes tanárok mellett »oktathassanak szabadon tudományuk és képességük által kitűnt egyének« az egyetemen (az egyetemi tanuló ifjúságnak 1848-iki márcz. 18-iki felterjesztésének 4-dik pontja). Ezek is

tiszteletbeli tanárok czímét nyerhetnék azon különbséggel, hogy míg a nyugalmazott rendes tanár czíme: *tiszteletbeli rendes*, addig emezeké: »*tiszteletbeli rendkívüli*» lenne: úgy, hogy az egyetemi tanárok hierarchiája a következő:

1. tiszteletbeli rendes egyetemi tanár (= nyugdíjazott rendes egyet. tanár, ki külön fizetést nem kap);

2. rendes egyetemi tanár;

3. tiszteletbeli rendkívüli egyetemi tanár (= fizetés nélküli, előadás tartására feljogosított, más állásban élő tudós férfi);

4. valóságos rendkívüli egyetemi tanár (= fizetést huzó, rendes tanszéket helyettesítő, vagy fontos kiegészítő tanszakot képviselő tanár);

5. czimzetes rendkívüli egyetemi tanár (= csak a czimmel megtisztelt magán tanár);

6. magán tanár.

3. A nyugalmazott tanárnak, mint tiszteletbeli rendes tanárnak *előadásaira* nézve az osztrák törvény felfogásával szemben szorosan következik:

a) hogy ezek hirdetésére és tartására nézve külön megszorító módok nem állapítandók meg a közoktatásügyi miniszter részéről;

b) hogy természetesen épp úgy szedhet ezen előadásokért tandíjat, mint a rendes tanár;

c) sőt, hogy a rangfokozatra és a nyugdíjazott magas életkorára tekintettel kívánatos, hogy az ily egyénre nézve az eddig előadott szaktárgyi korlátok is elesnének s az ily gazdag élettapasztalatra visszatekintő egyén, ki szaktanulmányai-ból is nyert világosság mellett az ezen körön kívül eső ismereteket is egészen sajátosan értékeli, fel lenne jogosítva szaktárgya körén kívül álló disciplináról is előadásokat tartani. Az ifjú meggondolatlanság veszélyeit a kor kizárja; s minden esetben correctivumul szolgál a hallgató ifjúságnak hallgatási szabadsága. Csak a mi czéhes gondolkozásunkkal ellenkezik az előadási jog ezen táglálása, de nem a valósággal. Ulrici a szakphilosophus igen látogatott előadásokat tartott Halleban Shakespeareről; Schlottmannnak az Ótestamentomi exegetának előadásait »a philosophiáról és a kijelentésről« a collegium maximumban hallgatta nemcsak a diákság, hanem

a városi polgárság színe-java; Zetzschwitz a híres theologus Erlangenben pedig nemcsak a paedagógikáról, hanem ugyan-csak Schakespearról tartott igen népesen hallgatott, szoros szakjába nem tartozó előadásokat. A XVI és XVII. században Oderai Frankfurtban az egyetemnek tiszteletbeli tanára rang tekintetében megelőzte a rendes tanárokat s fel volt jogosítva bármely facultásban előadások tartására. (Bornhak: die Rechtsverhältnisse der Hochschulen in Preussen 9. l.)

Nem szokatlan és példátlan tehát az, a mit mi a kiérdemült tiszteletbeli rendes egyetemi tanár jogkörébe kívánunk helyezni.

Ezen módosítások alapján a fönt idézett 1870. ápr. 9. osztrák törvénynek az egyetemi szellemmel megegyeztethő alakja a következő:

3. §. »Minden egyes tanár, ki 70.-dik életkorát betöltötte az utolsó időben élvezett teljes fizetésével — a netáni személyi pótlékokat is beszámítva — hivatalból nyugdíjazandó.« (Ez változatlan.)

»A nyugdíjazott tanár azonban az egyetemi tanári collegium kebeléből nem válik ki: mint immár tiszteletbeli rendes tanár a rendes tanár jogait is élvezheti, nevezetesen a a rendes tanárok tanácskozmányaiban részt vehet, szavazhat, egyetemi méltóságokra megválasztható s végre nemcsak az általa eddig előadott szaktárgyaiból, hanem egyéb szakokból is tarthat a máskülönben szokott módozatok megtartása mellett előadásokat.« (Ez a szakasz lényegesen változott.)

»A tanítás folytonosságának érdekében a közoktatásügyi miniszter megteheti azt, hogy a nyugdíjaztatást még csak akkor véglegesíti, midőn utódja hivatalos állását elfoglalja; — legkésőbbben a következő iskolai év végén.« (Nem változott.)

4. §. »Minden egyes tanár a 3.-dik §-ban jelzett módon maga is minden közelebbi indokolás nélkül nyugdíjba vonúlhat, a mint a 65.-dik életkorát betöltötte.«

*
*
*

Tán túlságosan bőven és behatóan fejteltük ki nézetünket a nyugdíjaztatás kérdéséről. Utalva az egyetemi tanár sajátos hivatására, szemben a hivatalnokkal és a középiskolai

tanárral, kiemeltük azt, hogy a nyugdíjaztatást rendező 1885. XI. t. cz. az egyetemi tanár hivatásának sajátos természetével éppenséggel sem számol, sőt, hogy a 21. §. rendelkezésével oly jogot ad a miniszernek kezébe, a melynek alkalmazásával az 1848. ki magyar egyetemnek létalapja, s Eötvösünk szerint főtanodai oktatásunknak szervező erejét képező elve: a tanszabadságnak az elve veszélyeztetve van.

* * *

Távol vagyunk attól, hogy Nagyméltóságod fenkölt gondolkozásától, a renaissanceban gyökerező személyiségétől egyetemi tanszabadságunkat veszélyeztetve látnók. De Nagyméltóságod sem tudhatja, hogy ki lesz, mily gondolkozásu, mily jellemű férfiú lesz utódja, s nem lesz-e az 1885.-ki XI. t.-cz. 21. §-a az ő kezében fegyver, a melylyel egyetemünk tanszabadsága ellen fordul.

Az idők jelei nem kedvezők. A szellemi reakció árnyai nemcsak társadalmi életünkben, hanem életet nyerve, még az egyetem falai közt is kísértlenek.

Oly viszonyok közt, az időknek ily jelében az egyetemi tanároknak és első sorban a philosophiai kar tanárainak kétszeres kötelessége — látva azt, hogy a nyugdíjazási törvény 21 §-ának az egyetemi tanárokkal szemben történő alkalmazása által az egyetemi tanszabadság veszélyeztetve van, Nagyméltóságodat arra kérni: kegyeskednék a törvényhozás útján is arról gondoskodni, hogy a nyugdíjtörvény ne veszélyeztesse, hanem ellenkezőleg úgy, a mint ezt Eötvösünk és Trefort is akarta, — biztosítsa egyetemünk tanszabadságát, nevezetesen az által, hogy az egyetemi tanárookra a törvénynek ama paragraphusa nem alkalmazható, s esetleg úgy, hogy vagy a németországi egyetemek gyakorlata, vagy az osztrák törvény általunk módosított alakjában törvénynyé válna.

Kolozsvár, 1904. szeptember 19-én

Dr. Pósta Béla,

b. elnök.

Dr. Vajda Gyula,

biz. tag.

Dr. Schneller István,

előadó.